

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Силвия Александрова-Янкуловска, д.м.н.,
Декан на Факултет „Обществено здраве“ при МУ- Плевен
за дисертационния труд на Мария Николова Добрева на тема
„Управление на болката при пациенти с Онкологични заболявания – Роля
на медицинската сестра“

Със Заповед № Р-109-427/ 18.12.2019 г. на Ректора на Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“ – Варна на основание на Протокол № 146/ 16.12.2019 г. на Факултетния съвет на Факултет по обществено здравеопазване съм определена за член на научното жури по процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ на Мария Николова Добрева в област на висше образование 7. Здравеопазване и спорт, професионално направление 7.4. Обществено здраве, научна специалност „Управление на здравните грижи“. На първото неприсъствено заседание на научното жури съм определена за рецензент.

Кратки данни за кариерното развитие и квалификации

Мария Николова Добрева е родена през 1973 г. Завършва Медицинския колеж в Шумен специалност „медицинска сестра“ през 2002 г. През 2012 г. се дипломира от ШУ „Еп. К. Преславски“ като бакалавър по социална педагогика, а през 2016 г. завършва магистратура „Управление на здравните грижи“ в МУ-Варна.

Професионалният ѝ път започва през 2004 г. в Първо вътрешно отделение на МБАЛ-Шумен АД. От 2011 до 2016 г. е медицинска сестра в отделение по ревматология на същата болница, а от 2016 г. заема длъжността асистент в катедра „Здравни грижи“ на МУ-Варна, Филиал Шумен.

Мария Николова Добрева е активен член на БАПЗГ, където за периода 2007-2019 г. е провела 17 курса за продължително обучение. Участвала е в 5 семинара и над 10 Национални форуми и конференции.

Кандидатката владее испански и руски език на основно ниво.

Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е в общ обем от 169 страници и е структуриран както следва:

- Въведение – 2 стр.

- Глава I – Литературен обзор – актуалност и значимост на проблема – 51 стр.
- Глава II – Методология и организация на научното проучване – 11 стр.
- Глава III – Резултати и собствени проучвания и обсъждане – 38 стр.
- Глава IV – Инструментариум за поддържане на качество на онкологичната болка – 41 стр.
- Глава V – Изводи, препоръки и предложения – 4 стр.

Дисертацията включва общо 52 фигури, 17 таблици и 3 приложения.

Актуалност на дисертационния труд

Независимо от напредъка на технологиите в медицината заболяемостта и болестността от злокачествени заболявания в световен мащаб се увеличава. Те обикновено се асоциирани в съзнанието на обществеността и на пациентите с неконтролируема болка, която влошава качеството на живот на пациентите. Контролът на болката продължава да бъде предизвикателство за медицинските професионалисти и сред основните приоритети на Програмата за борба с рака на СЗО. Освен адекватния медикаментозен терапевтичен план от значение е и екипния подход, където медицинските сестри имат ключова роля.

В този контекст изследването на ролята на медицинската сестра в управлението на болката при пациенти с онкологични заболявания е безспорно актуална тема, особено в контекста на здравната система у нас, където автономните дейности на медицинските сестри са силно лимитирани.

Оценка на структурните части на дисертационния труд

1) **Литературният обзор** систематизира и анализира 170 литературни източника, от които 97 са на кирилица, 44 на латиница и 29 интернет източника. С единични изключения литературата е съвременна, датираща от последните 20 години. Някои от източниците, обаче, не са точно описани и е използван различен стандарт на описание на източниците на латиница и кирилица. Част от интернет източниците нямат научна стойност поради невъзможност за верифициране на информацията. При по-нататъшни публикации по темата бих препоръчала на кандидатката да включи един много ценен съвременен източник на Natalia Arias-Casais и колектив „EAPC Atlas of Palliative Care in Europe 2019“, предлагащ изчерпателна информация за използваните болкоуспокояващи препарати във всяка една държава в Европа и регулацията на тяхното изписване, включително възможността да бъдат отпускани от обучени в палиативни грижи медицински сестри.

Мария Добрева структурира литературния обзор в 4 части като обхваща: честотата и разпространението на онкологичната болка; разпространение на онкологичните заболявания в избрани страни; ASCO-ESMO консенсус за качествена онкологична помощ и добри практики по отношение на ролята на медицинската сестра в управлението на болката.

Литературният обзор е изчистен и добре балансиран. Принципно литературата по темата е необятна, но кандидатката е успяла да концентрира аспектите, необходими за по-нататъшните ѝ собствени проучвания и да спази препоръчваният обем за този раздел на дисертационния труд. Текстът е добре илюстриран с графики и допълнен с таблици. Предложените 5 извода от литературния обзор отразяват най-важните моменти в него.

2) Методология и организация на проучването

Целта на проучването е да се проучи мнението на медицински специалисти, работещи с онкологично болни, за да се изясни ролята на медицинската сестра при управление на болката и необходимост от непрекъснато обучение с оглед подобряване качеството на живот, гарантирани от Стандарт по здравни грижи.

За реализация на поставената цел са формулирани **осем задачи**, сред които проучванията на таргентните групи медицински специалисти и пациенти, както и разработването на алгоритъм за оценка на болката и фиш за управление на болката. Последният следва да бъде апробиран. Кандидатката логично завършва със задачи по разработване на Стандарт за качество на здравни грижи при онкологично болни учебна програма за специализация на медицинските сестри в управление на болката.

Дефинирани са три хипотези.

Методологията на проучването е описана подробно и отговаря на всички изисквания за научно изследване.

Емпиричните проучвания обхващат общо 450 души, от които 180 медицински сестри от онкологични отделения в Шумен, Варна и Русе; 250 хоспитализирани пациенти и 20 експерти-лекари със специалност „Анестезиология и интензивно лечение“ от същите отделения. Така като технически единици на изследването са оформени комплексните онкологични центрове Шумен и Русе и университетските специализирани болници от Варна.

Основен инструментариум на изследването са анкетните карти, които са подробно описание и добавени като приложения към дисертацията. В допълнение е използван документален метод и стандартизирано интервю, но не са приложени съответните въпросници.

Уместно е в методологията да се отбележи одобрението на изследването от институционалната етична комисия.

3) Резултати от собствени проучвания и обсъждане

Представянето на резултатите започва със *социодемографска характеристика на изследваните лица* по образователно-квалификационна степен и професионален стаж. Оказва се, че 47,8% от медицинските сестри в онкологичните отделения са с образователно-квалификационна степен „специалист“, което на този етап не е представено от докторантката като алармиращ резултат, поставящ под въпрос компетенциите на тези професионалисти за управление на болката. Сред пациентите преобладават тези на възраст 51-60 и над 60 години (77,9%).

По-нататък докторантката прави характеристика на болката и нейното влияние върху пациента. От обхванатите в проучването пациенти 23% приемат често обезболяващи медикаменти, докато 54% - само при наличие на силна болка. Описани са подробно резултатите по отношение на вид обезболяващ медикамент, интензитет на болката, денонощен ритъм, странични ефекти и други характеристики, но анализът е оскъден в тази част. Липсват и сравнения с резултати на други автори. При всеки нов изследван параметър, обаче, Мария Добрева предлага аргументация на значимостта му.

По отношение на компетентността и необходимите познания на медицинските сестри при наличие на болка, 64% са изразили готовност за оказване на грижи, като във всички изследвани заведения делът на сестрите, които се чувстват достатъчно добре подготвени за управление на болката е над 40%. Интересно е проучването на информираността на медицинските сестри за ефекта на терапията, където 8,3% са споделили невъзможност да осъществят обратна връзка с пациента поради голямото си административно натоварване. Тук Мария Добрева следваше да анализира мениджмънта на времето и делегирането на административни отговорности на медицинските сестри. Направени са вътрешни връзки между мнението на медицинските сестри и това на пациентите за по-пълна преценка на качеството на грижата, както и между медицинските сестри и експертите-лекари по отношение на затрудненията по управление на болката.

Специален интерес представлява изследването на необходимите професионални качества на медицинската сестра при оценка на болката, което е фокусирано върху използването на инструменти за оценка на нейния интензитет. Тук отново прави впечатление значителният процент (26%) на сестри, които „оправдават“ неизползването на скала за оценка с административната си натовареност. С данни е подкрепено и очертаното противопоставяне на лекари и медицински сестри по отношение на оценката на болката.

Изследвани са и образователни аспекти за повишаване приносната роля на медицинската сестра в управлението на болката, където 79% от обхванатите медицински сестри са изразили готовност за включване в специализация по темата. Водещите мотиви са получаване на квалификация (64,3%), равностойно включване в екип (57,3%) и по-добра професионална реализация (64,3%). Тези данни са добра основа в подкрепа на поставената от докторантката задача за разработване на учебна програма за специализация и ѝ предоставят конкретни измерения за изготвянето, като например оптималната продължителност от 6 месеца, предпочетена от 47% от анкетираниите.

Главата завършва с междинни изводи, които са добре систематизирани около основните резултати.

4) В Глава IV Мария Добрева представя **инструментариум за поддържане на качество на онкологичната болка** под формата на **алгоритъм за оценка на болката** и **модел на фиш за управление на болката**. И двата инструмента са безспорни достойнства на дисертационния труд. Кандидатката очертава задълбочено приложимостта им в сестринската практика и ги подлага на оценка от медицинските сестри и експертите. Фишът е подкрепен от 74,4% от сестрите като 97,22% очакват той да подобри планирането на здравните грижи. Положително е и мнението на 95% от експертите. В същата глава е аргументиран и нуждата от **Стандарт за качество на здравните грижи при онкологично болни** и е предложен модел на такъв. Стандартът е задълбочен и добре структуриран като е направено разграничение на дейности, които сестрата извършва самостоятелно и такива, които извършва само по лекарско назначение. Включени са и критерии и показатели за качество на здравните грижи в онкологията. Главата завършва с **учебната програма за специализация** в рамките на 330 часа, в която са застъпени темите, по които в предходната глава медицинските сестри изказват необходимост от надграждане на познанията си.

5) Изводи, препоръки и приноси

Разделът е много добре оформен. Предложени са 8 извода, които съответстват на поставените задачи. Препоръките са добре адресирани. Приемам без забележки приносите с теоретико-познавателен и практико-приложен характер.

Авторефератът отговаря по структура на общоприетите изисквания. Обемът би могъл да се оптимизира. Съдържанието на дисертационния труд е отразено пълно и точно. Представени са най-съществените резултати и установените зависимости, както и изводите, приносите и препоръките от проучването.

Във връзка с дисертационния труд са представени 4 пълнотекстови публикации, от които една статия и 3 доклади от национални конференции в сборници с ISSN. Във всички трудове докторантката е първи автор.

Заключение

Представеният дисертационен труд **”Управление на болката при пациенти с Онкологични заболявания – Роля на медицинската сестра”** се отличава с актуалност и иновативност по отношение на инструментариума за поддържане на качеството на онкологичната болка.

Дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на Правилника за развитие на академичния състав в Медицински университет-Варна, поради което убедено предлагам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователна и научна степен **„Доктор”** по научната специалност **„Управление на здравните грижи“** на **Мария Николова Добрева**.

28 януари 2020 г.

Рецензент:

Проф. д-р С. Александрова-Янкуловска, д.м.н.

